

VOORWOORD

Als je aan NT2-leerders vraagt wat de beste manier is om een nieuwe taal te leren, dan zullen de meeste zeggen ‘Vooral veel praten!’. Een voor de hand liggende reactie, want het lastigste onderdeel van tweedetaalverwerving is voor velen, zeker in de beginfase, spreek- en gespreksvaardigheid. In de praktijk van het NT2-onderwijs is er echter vaak relatief weinig aandacht voor het trainen van spreek- en gespreksvaardigheid; lessen in mondelinge taalvaardigheid zijn bewerkelijk en het is niet gemakkelijk om alle taal-leerders de oefenmogelijkheden en aandacht te geven die zij verdienen.

Om met mijn taalleerders toch systematisch te werken aan spreek- en gespreksvaardigheid heb ik, aanvankelijk voor mijn eigen NT2-lessen maar later ook bedoeld voor gebruik door anderen, een praktische aanpak uitgewerkt waarmee je efficiënt al je taalleerders kunt trainen in mondelinge taalvaardigheid. In dit Cahier bespreek ik mijn aanpak.

In de inleiding schep ik een kader voor mijn aanpak van mondelinge taalvaardigheid door in te gaan op vijf kenmerken van het tweedetaalonderwijs die naar mijn mening veel impact (zouden moeten) hebben op de NT2-didactiek in het algemeen en de didactiek van mondelinge taalvaardigheid in het bijzonder.

In het derde hoofdstuk leg ik uit hoe ik mijn lessen in mondelinge taalvaardigheid opbouw en hoe ook anderen volgens deze aanpak kunnen werken. Luisteren, spreken en gesprekken voeren zijn in mijn aanpak met elkaar geïntegreerd.

Het vierde hoofdstuk gaat over aspecten van luisteren en spreken die te allen tijde, maar vooral op de beginnersniveaus, speciale aandacht behoeven: verstaan en begrijpen en verstaanbaar en begrijpelijk spreken. Er worden verschillende oefeningvormen besproken waarmee hieraan kan worden gewerkt.

Op www.nt2school.nl vind je, ter illustratie van mijn aanpak van mondelinge taalvaardigheid, twee voorbeelduitwerkingen van lessen die ik heb ontwikkeld voor jonge NT2-leerders (overgenomen uit mijn methode *In Gesprek*): een les over een taalhandeling (contact leggen) en een les over een gesprek (het adviesgesprek). Ook vind je daar de bijbehorende audiofragmenten en een voorbeeld van een peerassessment-formulier.

Voor alle duidelijkheid: het model voor mondelinge taalvaardigheid is te gebruiken met taalleerders van *alle* leeftijden, dus het is niet uitsluitend bedoeld voor anders-talige jongeren.

In dit cahier bedoel ik met de verwijswaarden 'hij' en 'hem' natuurlijk ook 'zij' en 'haar'.

Ik wens je veel leuke en leerzame lessen mondelinge taalvaardigheid toe, waarin vooral veel wordt gepraat!

Fros van der Maden
Groningen, 2020

INHOUD

1	INLEIDING	9
1.1	Tweede taal	9
1.2	Vaardigheden	10
1.3	Settings	12
1.4	Receptief en productief	12
1.5	Schriftelijk en mondeling	13
2	GESPREKSSOORTEN	15
2.1	Gespreksoort	15
2.2	Taalhandeling	15
2.3	Monoloog	17
2.4	Dialogoog	17
2.5	Groepsgesprek	18
3	EEN PRAKTISCHE DIDACTIEK VOOR MONDELINGE TAALVAARDIGHEID	19
3.1	De receptieve fase	21
3.2	De analytische fase	21
3.3	De productieve fase	22
3.4	Het peerassessment	22
4	LESSEN VOORBEREIDEN IN VIER STAPPEN	24
4.1	De receptieve fase: kies gespreksoort + voorbeeldtekst en maak vragen	24
4.2	De analytische fase: benoem kenmerken en maak oefeningen	26
4.3	De productieve fase: bedenk nieuwe settings en maak opdrachten	27
4.4	Het peerassessment: benoem criteria en ontwerp een assessment	30
5	TIJDENS DE LES	32
5.1	Rollen van de docent en van de taalleerders	32
5.2	Feedback	33
6	AANDACHTSPUNTEN BIJ MONDELINGE TAALVAARDIGHEID	35
6.1	Luisteren	35
6.1.1	Verstavaardigheid	35

6.1.2	Begripsvaardigheid	38
6.2	Spreken en gesprekken voeren	42
6.2.1	Verstaanbaarheid	42
6.2.2	Begrijpelijkheid	43
7	INDEX	46
8	LITERATUUR	47

1 INLEIDING

Hoe leren mensen eigenlijk een tweede taal? Deze vraag zou je zó kunnen beantwoorden: **Mensen die een tweede taal leren, maken zich, zowel receptief als productief, de mondelinge en schriftelijke taalvaardigheden eigen die ze nodig hebben om de doeltaal in voor hen relevante settings adequaat te kunnen gebruiken.**

De gecursiveerde woorden verwijzen naar vijf kenmerkende aspecten van het leren van een tweede taal. Welke implicaties hebben deze kenmerken voor de didactiek van het NT2-onderwijs in het algemeen en voor mondelinge taalvaardigheid in het bijzonder?

1.1 Tweede taal

De moedertaal (T1) is de eerste taal die je tijdens je leven leert. Het leren van T1 gaat grotendeels ongestuurd; je leert je moedertaal vooral spelenderwijs. Om te benadrukken dat dit proces overwegend onbewust verloopt, wordt ook wel gesproken van de *verwerving* in plaats van het leren van de moedertaal.

In tegenstelling tot het leren van de moedertaal is het leren van een vreemde taal (VT) een gestuurd proces. Je leert Engels op school omdat het een verplicht vak is, of je volgt een cursus Spaans omdat je graag op vakantie gaat naar Spanje. Een ander belangrijk verschil met de moedertaalverwerving is dat je een VT meestal leert in een omgeving waar de taal *niet* wordt gesproken, tenzij je natuurlijk in ‘het land zelf’ een taal cursus volgt.

Een tweede taal (T2) leer je omdat je bent gaan wonen in het land waar deze taal de voertaal is. Voor T2-leerders bestaat meestal meer urgentie dan voor VT-leerders, want ze hebben de taal nodig om te kunnen participeren in de samenleving van hun nieuwe land. Net als het leren van een VT is het leren van T2 een gestuurd proces, maar doordat je T2 over het algemeen leert in een omgeving waar deze taal dominant is, is het waarschijnlijk dat T2 vaak (deels) ook ongestuurd wordt geleerd.

Een voordeel van het ‘ter plekke’ leren van een taal is dat het lesmateriaal overal om je heen voor het oprapen ligt. NT2-docenten hoeven eigenlijk alleen maar de werke-

lijkheid toe te laten in de klas en teksten uit het dagelijks leven in te bedden in hun onderwijs, om les te geven op een manier die goed aansluit bij de dagelijkse taalpraktijk. Overigens is daarbij wel van belang dat dit materiaal wordt ingebed in een doordacht curriculum: lukraak en eenmalig taalleerders in aanraking brengen met teksten heeft, in elk geval voor de woordenschatverwerving, weinig zin. Alleen door goed oefenen en systematisch herhalen beklijft het geleerde. Met name wat betreft het structureren en bewaken van het leerproces heeft de docent een belangrijke rol.

Het gegeven dat we T2 meestal leren in ‘het land zelf’ biedt – naast dat er een veelheid aan actueel taalmateriaal binnen handbereik is – nog andere mogelijkheden. We kunnen het benutten door taalleerders te stimuleren om zelf zo veel mogelijk taalervaringen op te doen buiten de schoolmuren. Zo kunnen we ze bijvoorbeeld buitenschoolse opdrachten geven, taalstages voor ze regelen of ze aanraden om te gaan voetballen bij een Nederlandse vereniging. Hoe vaker en hoe intensiever taalleerders gebruikmaken van taalaanbod, interactie en feedback in ‘de echte wereld’, des te beter zullen ze de taal leren.

1.2 Vaardigheden

Het klinkt misschien als een open deur, maar toch is het belangrijk om je te realiseren dat tweedetaalonderwijs vooral les in vaardigheden is. De toepassing staat centraal. Hierin verschilt het tweede- en vreemdetaalonderwijs van vakken waarin het verwerven van kennis centraal staat. Natuurlijk is het onderscheid tussen zaakvakken en talen in de praktijk minder scherp dan het lijkt: ook in zaakvakken wordt kennis toegepast en in het taalonderwijs moet je soms gewoon woordjes uit je hoofd leren. Toch is het goed om te beseffen dat de focus op vaardigheden essentieel is voor de NT2-didactiek. Immers, als het belangrijkste doel van het leren van T2 is om (beter) te gaan communiceren met je nieuwe landgenoten, dan moet er in de les vooral aandacht zijn voor het toepassen en trainen van wat wordt onderwezen. Woorden en regels voor woord- en zinsvorming die niet steeds weer worden uitgetoetst en geoefend, gaan het ene oor in en het andere oor weer uit. Zonde van de tijd dus!

Dé manier om de taal tijdens de les zo uitdagend mogelijk aan te bieden is de leerstof zo veel mogelijk te ‘operationaliseren’: de leerstof inbedden in zo levensecht mogelijke situaties. Dat kan onder andere met behulp van rollenspelen. Ook activerende werkvormen lenen zich goed voor het trainen van taalvaardigheden.

Alleen maar door te experimenteren, fouten te maken en feedback te krijgen raakt de T2-leerder vertrouwd met de nieuwe taal. Gedurende dit proces doorloopt hij verschillende stadia. In onderzoek naar T2-verwerving worden de tussenstappen in het taalgebruik van T2-leerders – denk aan het gebruik van de vorm ‘Hij loopte’ in plaats van ‘Hij liep’, nadat de regel voor de verleden tijd van zwakke werkwoorden is ontdekt – vaak aangeduid met de term *tussentaal*: een noodzakelijk stadium in de taalontwikkeling.

Om ervoor te zorgen dat leerlingen en cursisten dit soort nuttige ‘fouten’ *durven* maken, en de fouten niet zien als blunders maar als kansen om iets te leren, is het belangrijk dat er een veilig klimaat is in de klas. Hier kan de docent een belangrijke rol in spelen. Het helpt wanneer je in de klas duidelijk uitlegt wat het nut is van ‘fouten’ maken. Ook stimuleer je taalleerders om te experimenteren door ze complimentjes te geven als ze het aandurven om nieuwe woorden en zinsconstructies uit te proberen.

Om het oefenen buiten de les te stimuleren, kun je je cursisten of leerlingen buitenschoolse opdrachten als huiswerk opgeven. Tijdens een volgende les doen de taalleerders dan verslag van hoe het is gegaan en kan worden besproken welke vragen er nog leven bij de leerling of cursist. Eventueel kan van een buitenschoolse opdracht een audio- of video-opname worden gemaakt, waardoor je als docent gedetailleerde feedback kan geven.

Daarnaast helpt het om taalleerders, als het enigszins kan, te koppelen aan Nederlandse taalmaatjes. Verder kun je ze stimuleren om taalstages lopen, het liefst in een vak waarin ze in de toekomst willen werken. Ook vrijwilligerswerk kan de taalontwikkeling enorm stimuleren. Adviseer taalleerders om mee te doen aan activiteiten in hun wijk of om mee te helpen op de school van hun kinderen. Of spoor ze aan om een cursus te gaan volgen of lid te worden van een vereniging waar Nederlands de voertaal is.

Kortom, in de les aangeboden stof moet vooral zo veel mogelijk (in zo ‘echt’ mogelijke situaties) worden geëfend, zodat de taalleerder zich actief voorbereidt op de wereld waarin hij wil kunnen communiceren.

1.3 Settings

Ook het woord *settings* geeft houvast voor de inhoud van de taalles. Mensen van alle leeftijden, met allerlei achtergronden en met een variatie aan bezigheden, leren NT2. De lesinhouden die zij nodig hebben om de taal te leren die voor hen relevant is, verschillen per groep en vaak zelfs per individu. Hoe oud is de taalleerder, gaat hij naar school, volgt hij een opleiding, wil hij gaan studeren, werkt hij? En als hij, betaald of vrijwillig, werkt; wat voor werk doet hij dan? Of wil de taalleerder ‘alleen maar’ sociaal redzaam worden in de nieuwe taal?

Als docent moet je een duidelijk beeld hebben van de settings waarin de taalleerder de taal wil gaan gebruiken, zodat je je lesinhouden daar goed op kunt afstemmen. Een voorbeeld van hoe het *niet* moet: Als je jongeren op een ISK gesprekken leert voeren met behulp van een methode voor volwassenen, dan schiet je je doel voorbij. Je leerlingen leren dan gespreksoorten waar ze nog lang niet aan toe zijn, zoals het sollicitatiegesprek of beoordelingsgesprek. Ze leren dan niet wat ze *wel* nodig hebben: mentorgesprekken voeren, presentaties geven en deelnemen aan onderwijsleergesprekken.

Kortom, je moet dus goed analyseren welke onderdelen van de taal van belang zijn voor *jouw* taalleerders. Welke taalhandelingen en gespreksoorten moeten ze (later) kennen en kunnen toepassen? Welke vaste woordcombinaties of zinsconstructies (frasen, *chunks*; zie paragraaf 2.2) zijn handig? Welk jargon is straks onontbeerlijk? Welke stijlen horen bij situaties waarin de taalleerders later gaan functioneren? Met welke conventies moeten ze bekend zijn?

1.4 Receptief en productief

De meeste taalleerders vinden het gemakkelijker om een taal te leren lezen en verstaan, dan om hem te leren spreken en schrijven. Van dit gegeven kunnen we handig gebruikmaken in de NT2-didactiek voor mondelinge taalvaardigheid. Omdat naar een tekst luisteren nu eenmaal gemakkelijker is dan er zelf een produceren, helpt het om vaak goede en duidelijke *voorbeelden* van gespreksoorten te beluisteren, voordat taalleerders beginnen met het zelf toepassen van deze gespreksoorten.

Goede voorbeelden geven veel houvast bij het trainen van de productieve vaardigheden. Kies luisterteksten die qua niveau net een beetje hoger liggen dan het niveau dat de taalleerder op dat moment beheerst, zodat de teksten behalve houvast ook uitdaging bieden. Zowel impliciet, door simpelweg te luisteren, als expliciet, door de tekst te bevragen en te bespreken, is van dit soort voorbeelden veel te leren.

Laat voorbeeldteksten altijd *meermaals* beluisteren, want alleen door vaak herhalen blijven frasen hangen. Begin met een paar luisterrondes waarbij je de luisteropdrachten opbouwt, van oriënterend en globaal naar intensief, en laat pas na een paar keer luisteren een transcriptie (mee)lezen. Direct al meelesen kan afleiden van het eigenlijke luisteren. Werken met de transcriptie (de schriftelijke weergave van de audiotekst) erbij leent zich weer voor andersoortige vragen en opdrachten dan alleen luisteren.

Het werken met audioteksten kun je af en toe goed afwisselen met lessen op basis van video- of filmmateriaal. Daarbij kun je denken aan korte reclamefilmpjes (beginners), kinderprogramma's (*Jeugdjournaal*, *Het Klokhuis*), jeugdfilms, korte documentaires, talkshows, soaps enzovoort. In zulke gevallen is het een goed idee om in een tweede of derde luisterronde de *Nederlandse* ondertiteling in te schakelen. Uit onderzoek van de KU Leuven (2013) blijkt dat het tegelijkertijd horen en lezen van woorden in een vreemde taal helpt bij het onthouden van die woorden.

Naast goede voorbeelden is individuele feedback onmisbaar voor het ontwikkelen van de spreekvaardigheid. De juiste feedback op het juiste moment biedt de taalleerder, net als een goed voorbeeld, een opstapje om weer een beetje verder te komen met zijn taal. In paragraaf 5.2 wordt besproken op welke manieren docenten feedback kunnen geven op mondelinge taalvaardigheid.

1.5 Schriftelijk en mondeling

Veel taaldocenten ervaren mondelinge taalvaardigheid als een lastiger vakonderdeel dan schrijfvaardigheid. Oefenen met gesprekken veroorzaakt vaak onrust in de klas. Een groep schrijvende of lezende leerlingen produceert nou eenmaal minder decibellen dan een groep leerlingen die gesprekken oefenen. Ook zijn lessen in mondelinge taalvaardigheid organisatorisch ingewikkelder. Hoe zorg je ervoor dat alle taalleerders aan de beurt komen en dat iedereen feedback krijgt? Schrijfopdrachten kunnen

simultaan worden uitgevoerd en achteraf worden nagekeken, maar bij spreek- en gespreksopdrachten kan de docent maar één of hooguit enkele sprekers tegelijk feedback geven.

Laat deze 'nadelen' van mondelinge taalvaardigheid je er echter vooral niet van weerhouden om regelmatig te werken aan spreken en gesprekken voeren. Juist de spreek- en gespreksvaardigheid hebben taalleerders immers zo hard nodig. In het volgende hoofdstuk bespreek ik een aanpak van mondelinge taalvaardigheid waarin luisteren, spreken en gesprekken voeren zijn geïntegreerd.

2 GESPREKSSOORTEN

2.1 Gespreksoort

De lessen mondelinge taalvaardigheid zijn steeds opgebouwd rond een representatief voorbeeld van een gespreksoort. Dat kan een taalhandeling, een monoloog, een dialoog of een groepsgesprek zijn.

2.2 Taalhandeling

Een *taalhandeling* (of *taaldaad*) is een handeling die plaatsvindt omdat iemand iets zegt met een zeker doel voor ogen. Veel taalhandelingen bestaan uit vaste combinaties van woorden en lenen zich er daarom goed voor om afzonderlijk te worden geoefend. Een voorbeeld van een taalhandeling is iemand groeten: ‘Tot maandag!’. Vaak roept een taalhandeling een voorspelbare reactie op, zoals in dit geval iets als ‘Prettig weekend!’.

De term taalhandeling gebruik ik uitsluitend voor korte taaluitingen, en niet voor uitgebreide monologen, dialogen en groepsgesprekken. Vaak gaat het om *chunks*: groepjes woorden die in een vaste combinatie worden gebruikt om een bepaalde taalhandeling te verrichten (‘Eet smakelijk’ of ‘Pas op!’).

Taalhandelingen kunnen impliciet of expliciet zijn. Vergelijk bijvoorbeeld deze belofte: ‘Ik doe de boodschappen wel’ en ‘Ik beloof dat ik de boodschappen doe’.

Bedenk en/of bespreek, eventueel samen met je collega’s, welke taalhandelingen jouw taalleerder in de praktijk regelmatig zal gaan gebruiken. Vooral voor beginnende taalleerders zijn eenvoudige, op de omgang gerichte taalhandelingen relevant, zoals iemand begroeten en reageren op een groet, je voorstellen, een praatje maken over het weer, vragen stellen en antwoorden geven, iets kopen, een lichamelijke klacht beschrijven bij de dokter enzovoort. Anderstalige jongeren die willen doorstromen naar het Nederlandse voortgezet onderwijs moeten, op hun beurt, leren hoe ze in de klas een vraag stellen of een presentatie houden, of hoe ze tijdens een discussie een argument naar voren kunnen brengen. Iemand die wil gaan werken in de bouw moet bijvoorbeeld instructies leren begrijpen en geven, iemand leren waarschuwen en leren vragen om verduidelijking.